

СТАНОВИЩЕ

на доц. д-р Добрин Христов Канев, НБУ, Политически науки (3.3)

по дисертацията на тема „*Българският път в социалната политика*“

за присъждане на научната степен „доктор на науките“, професионално направление 3.3. Политически науки

на *Татяна Трифонова Томова*

Дисертацията на доц. д-р Татяна Томова със заглавие „Българският път в социалната политика“ е мащабно и цялостно изследване на формирането, същността и перспективите на социалната политика в България след 1989 година. Този труд е очевидно резултат от дългогодишна изследователска работа на неговата авторка. Още в началото може да се каже, че става дума за едно завършено, задълбочено и самостоятелно изследване с високи качества, което отговаря във всички свои аспекти на високите научни критерии, поставени пред една дисертация на равнище „доктор на науките“.

Заложеният в центъра на дисертационния труд проблем за модела на социалната политика в България, за пътя на неговото създаване и налагане, за факторите, които го пораждат, се отличава с несъмнена научна и политико-практическа **значимост** най-малкото поради очевидния факт, че става дума за публична политика, която засяга живота на практически всички български граждани.

При това изследванията по тази тема са сравнителна рядкост. Както отбелязва с основание Татяна Томова, въпреки „известното раздвижване“ в това отношение след кризата от 2008 г. „социалната политика рядко е самостоятелен изследователски обект в актуалната българска научна литература. Доколкото тя се появява понякога, то е по-скоро, за да се обоснове необходимостта от възприемането на определени практики или напротив – да се отхвърлят други като неприложими.“ (с. 12) Това на практика означава, че в случая се хвърля светлина върху една както важна, така и относително слабо изучена област на българския обществен живот, т.е. настоящият труд има приносен характер. Тук можем да добавим и факта за наличие на ред дефицити в досегашните изследвания, отбелязани в автореферата на дисертацията.

Въпросите, които авторката си поставя, за да стигне до изводи за същността на модела на българската социална политика и за неговите перспективи (възможности за промяна), са формулирани от нея пределно ясно: „Каква е социалната политика в България?“, „Защо тя е такава, каквато е?“ и „Възможна ли е нейната промяна?“ (с. 7). От тях проличава, че изследването неизбежно ще получи по-широки рамки от простото проследяване на собствения процес на концептуализиране, формиране и развитие на социалната политика в демократизираща се България. И наистина това е така. В последна сметка по-конкретните **изследователски въпроси** тръгват от самото понятие за социална политика, преминават през моделите на социална политика, практикувани в различни страни и в различни етапи на развитие на капитализма, и стигат до оформянето на българския модел на социална политика и опитите за неговото подобряване, както и (не)възможността за същностната му промяна.

Тези изследователски въпроси предполагат изследването да върви в три стъпки. В дисертационния труд, първо, са решени важни първични и понятийни въпроси около социалната политика и начина на нейното изследване. Второ, детайлно са представени образците, които биха могли да повлияят за създаване на българския модел. Трето, на анализ е подложен не само българският модел социална политика, а и цялостният български преход с неговите икономически, политически, социални характеристики, в чиито рамки се ражда и реализира този модел. Този анализ на сложните процеси на прехода не се е превърнал в рискована за изследователя самоцел, тъй като авторката е избегнала тази опасност, разглеждайки „прехода в публичното управление, възприемането на новите публични политики като относително обособен преход, който протича в специфични условия и под влияние на специфични фактори“ (вж. с. 11).

Тезите, които са поставени за доказване в дисертационния труд и които биха довели до изпълнение на изследователската цел, в обобщен вид изглеждат приблизително така: Преходът става предпоставка за избор на модела на публично управление, доминиращ в западния свят в дадения исторически момент. Формираната на негова основа социална политика обаче в последна сметка се оказва небалансирана, с преобладаваща защитна функция, при това реализирана на много ниско равнище на индивидуални потребности и водеща до обществено недоволство. Но веднъж приет, този модел се превръща в път

(path), по който са възможни единствено параметрични промени. Евентуалното осъществяване на парадигмални промени се нуждае от трудно изпълними условия. (вж. с. 10, 11)

В своето изследване Татяна Томова се опира на солидна **методологическа основа**. Естественият за предмета на изследването водещ методологически подход е policy analysis, анализът на отделни политически области с неговите научни инструменти, който тя владее отлично. Наред с това на места (особено във втора и трета глава) при реконструкцията на теоретични дебати и политически действия е използван специфичният за политическите науки исторически подход. Сравнителният анализ се е оказал подходящ при изследването на различните модели на социална политика. Важни за изследването са били и някои “потесни” концепции като например концепцията за „зависимост от пътя“ (path dependency), тезата за трансфера и дифузията на политики или многоизмерния модел на Джон Кингдън за определяне на шансовете за промяна на установения модел на българска социална политика.

Когато се оценява дисертационен труд от такъв ранг, изглежда излишно да се спираме на използваните **източници**. И наистина, очакваните богатство и репрезентативност на източниците, върху които е стъпила авторката, са налице. Все пак бих подчертал изключително прецизната и задълбочена работа с научната литература, проличала особено в първите две глави с анализа на голям брой автори и трудове, покриващи широката палитра от разнородни изследвания на социалната държава и социалната политика (в библиографията са намерили място над триста заглавия на няколко езика). Очевидно е, че тя отлично познава вторичните източници не само по своята централна тема (където е изследвала наистина всичко най-важно като автори и произведения), но и по съпътстващи теми като например темата за прехода към демокрация.

Споменатите по-горе три основни стъпки на изследването **структурират** като отделни глави целия текст и му придават логическа сила и завършеност.

В *първата глава* очаквано се поставят и решават основните теоретически и понятийни проблеми, свързани с изследователската тема. Още самото ѝ заглавие „Социалната политика като инструмент на публичното управление“ показва избора на теоретична позиция от

страна на авторката. Тя е отхвърлила възможностите за прилагане на т. нар. социологически или икономически подходи, а е възприела инструменталния подход към социалната политика, който – за аналитични нужди – я извежда извън характера на политическата власт или, с други думи, разграничава власт (politics) от политики (policies): „Всъщност анализът в понятията на политиките предполага, че „каква е властта в една политическа общност?“ и „какви политики тя прави?“ са два отделни въпроса, които предполагат специфични изследователски методи“ (с. 41). От тази гледна точка социалната политика се третира като инструмент, който публичната власт може да използва и използва за постигане на колективни цели и за формиране на обществото, а за изследователя е съществено да дефинира политиките „чрез това какво може да се постигне с тях, за какво те служат, а не какви обществени цели постигат или на какви ценности отговарят (с. 38).

В този подход тя е видяла ред предимства от изследователска перспектива – възможност за сравнение на различни практики в различен тип общества и в различни исторически периоди; възможност да се третират видовете социални политики като равностойни инструменти; възможност за „деидеологизация“ на науката и оценка на различните инструменти от гледна точка на предизвиканите социални резултати; възможност за разработване на технология на политиките. Разбира се, за нея няма съмнение, че използването на инструмента социална политика като публична политика зависи от конкретния политически, институционален, културен, социален контекст.

Тази изходна позиция на авторката е последователно разработена и обоснована в дисертационния труд. Започва се с дефиниция на ключовото понятие публична политика и свързаната с него водеща за авторката концепция. След това идва третиране на социалната политика като публична политика. После следва типичният за този подход анализ на социалната политика като процес и като съдържание. Продължава се с разглеждането ѝ в контекста на модерността и на пазарната икономика и с въпросите за нейната декомпозиция и институционализация.

След като е дефинирала понятието социална политика, във *втора глава* авторката се е насочила към изследването на различните модели на социална политика в западния свят.

Макар на повърхността този проблем да изглежда отдалечен от темата на дисертацията, това не е така и не става дума за някаква самоцелност поради простата причина, че настоящата българска социална политика се ражда до голяма степен като пренос на съществуващи идеи и практики. Както е показала авторката, това „взаимстване“ се осъществява по различни пътища – дифузия на политики, трансфер на политики, конвергенция.

За да бъде обяснен и оценен възприетият от нашата страна модел на социална политика, е необходимо да се представят тези идеи и практики и да се открият факторите, довели до взетото в България решение. Именно това е направила авторката в тази част на дисертацията, като е проследила възникването и етапите на развитие на различните типове социална държава на различни места, т.е. изследвала ги е в териториален и времеви разрез. Това е било необходимо от гледна точка на изясняване на въпроса защо е направен точно такъв избор.

В този смисъл решаващ се оказва времевият аспект, тъй като на практика у нас се възприема доминиращият в този исторически момент модел, а той, както авторката излага в началото на *третата глава*, посветена на формирането на модела на съвременната българска социална политика, е т. нар. пазарен модел на социална политика. Именно той се е „настанил“ във възникналия след първите години на прехода „институционален вакуум“, по думите на Татяна Тотова: „Оформената към края на 90-те години социална политика в България има повече характеристиките на пазарния модел, отколкото характеристиките на традиционните за старите членки на съюза модели. Нещо повече – България е по-вярна на пазарния модел в сравнение с останалите държави от Централна и Източна Европа, които променят социалните си политики приблизително по едно и също време, в приблизително един и същи политически контекст и в условията на приблизително една и съща зависимост от световните финансови институции“. (с. 289)

Този избор се оказва до голяма степен предопределен поради смяната на политическата и на икономическата система. Това е неизбежното в случая начало на „пътя“, което в решаваща степен въздейства върху по-късното развитие и бъдещето на българската социална политика.

В тази основна част на дисертационния труд авторката детайлно е анализирала най-напред процеса на „парадигмална промяна“ на социалната ни политика, а след това опитите за нейното приспособяване към средата и за справяне с нейни проблемни аспекти. Показани са основни характеристики на модела и последици от неговото прилагане – неговите практики по-скоро отговарят на логиката на дерегулацията, приватизацията и децентрализацията; той по-скоро отнема отколкото предоставя социални права, свързан е с висока степен на доходно и социално неравенство; води до трайна, възпроизвеждаща се бедност (вж. с. 280, 293, 296). Татяна Томова показва, че вътрешните противоречия на нашия модел социална политика водят дотам, „българската социална политика едновременно да не противоречи и да не съответства на европейския социален модел“ доколкото „тя следва категоричните препоръки на икономическия и валутен съюз и не използва изобщо свободата във формулирането на публичните цели, която общата социална политика ѝ предоставя“ (с. 281).

Анализирайки предприетите мерки за промяна в социалната политика, авторката убедително твърди, че те са „параметрични“, т.е. остават в рамките на същия модел. Тя обосновава и тезата си, че вероятността да продължи да се възпроизвежда възприетия модел, въпреки неговите недъзи, е много по-голяма от вероятността той да бъде променен (с. 306).

Всичко посочено дотук показва, че в дисертационния текст се съдържат редица нови идеи, подкрепени с необходимите солидни аргументи, и че са налице сериозни приноси в изследването на проблемите на социалната политика.

Това означава, че можем да се съгласим със самооценката на авторката за научните и приложните приноси на монографията. Нейният висок професионализъм проличава в прилагането на анализа на публичните политики за постигане на изследователската цел, който е довел до надеждни научни резултати и в определени аспекти е добил конкретизация с оглед на специфичния предмет на изследването. Може да се посочат например случаите с идеята за „референтна рамка на политиката“, с разкриване на взаимовръзките между типовете модели социална политика (времеви, пространствени) и различните начини на тяхното разпространение и пренос, със специфичното и различно от това на старите демокрации съдържание на модела на социална политика на новите демокрации.

Прави обаче впечатление, че авторката борави главно с две от трите измерения на политиката – politics и, разбира се, ключовото в подхода ѝ policy, но сякаш подценява polity (формата на политическото), което също би могло успешно да бъде включено в теоретичната рамка на труда.

Много е вероятно този дисертационен текст да се превърне в стандартния труд за социалната политика в България, тъй като в него са намерили място както представяне на новия модел социална политика с неговите същностни характеристики, така и факторите, които са повлияли за възприемането му, а също границите на възможни промени и перспективите на развитието му.

Трябва да се подчертае, че макар дисертационното изследване да не си поставя специални научно-приложни цели, в него са налице много аспекти, които могат да помогнат за преодоляване на проблеми и дефицити както в законодателството, така и в практиката на органите, провеждащи социалната политика.

Бих искал да потвърдя, че трудът отговаря и на формалните изисквания за подобен род изследователски продукт, заложен в съответните закони и други нормативни документи. Авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертацията. Налице са и множество публикации по темата на доктората.

Писменият текст се отличава с акуратния си и прецизен академичен стил. Срещат се наистина на места и някои не добре звучащи формулировки (икономическо нарастване вместо икономически растеж, съкращаване вместо свиване или демонтаж на социалната държава, игра с нулева сума вместо с нулев резултат), неточности в българското изписване на някои имена на автори (с. 55, 112, 225) или на организации (с. 226). В библиографията обикновено в началото се поставят заглавията на кирилица.

В края още веднъж ще потвърдя, че в лицето на този дисертационен труд на вниманието ни е представено едно цялостно и богато в съдържанието си изследване, в което авторката е показала качества на сериозен учен. Той несъмнено представлява принос в изследването на значими за настоящето и бъдещето на българското общество и държава проблеми. Всичко това ми дава необходимите основания, за да изразя в становището си категорична подкрепа

за присъждането на научната степен „доктор на науките” в научно направление „Политически науки“ на Татяна Трифонова Томова.

София, 20 август 2020 г.

доц д-р Добрин Канев